

Siyasi öküşe Yol Açan Faktörlerin Analizi:

Zambiya Vatansever Cephe Hükümeti 2021 Örneđi

Yazar
Amon Shakemba

Çeviri
Mustafa Enes Özün & Mücahit Sekiz

Afrika Vakfı
Eylül 2021

Giriş

Zambiya 12 Ağustos 2021’de, başkan, parlamento üyeleri, belediye başkanları ve yerel meclis üyelerini seçmek için sandık başına gitti. Vatandaşlar ülkenin dört bir yanından gelip oy kullanmak için 02:00’de dahi sıraya girdi ve gecelerini sandık merkezlerinde geçirdi. Böylece yüksek katılımlı bir seçim gerçekleşmiş oldu. Bu seçimde, geçmişte cumhurbaşkanlığı seçimlerini beş kez kaybeden muhalefet partisi Ulusal Kalkınma için Birleşmiş Parti (United Party for National Development (UPND)) iktidardaki Vatansever Cephe (Patriotic Front (PF)) partisine karşı galip geldi. Seçim sonucu, Zambiya Siyaset Bilimi Derneği’nin 2021’de genel seçimlerden bir ay önce gerçekleştirdiği Siyasi Görüş Anketi tarafından öngörülen, PF’nin görevdeki Cumhurbaşkanı Edgar Chagwa Lungu’nun, muhalefet adayı Hakainde Hichilema’ya karşı galip geleceğini tahmin ettiği sonucuna tersti. Zambiya, başkanlık oyları için %50+1 seçim sistemini, diğer seçim pozisyonları için tek türlü çoğunluk¹ seçim sistemini kullandığından, görevdeki kişinin tur sırasında kazandığı iddia edildi². 16 Ağustos 2021’de, ilan edilen 156 seçim bölgesinden 155’i ile Zambiya Seçim Komisyonu (ECZ), muhalefetteki UPND Partisi’nden Hichilema’yı 2.810.757 oyla, Lungu’nun 1.814.201 oyuna karşı cumhurbaşkanlığı kazananı ilan etti. Bunu mütakiben eyalet meclisi aracılığıyla seçimlerin özgür ve adil olmadığını belirten Lungu, daha sonraları yenilgiyi kabul etti³.

Yasal Çerçeve

2016 Anayasa Değişikliği’nde Anayasası’nın 52. maddesine göre, genel seçimler, son seçimlerden sonra 5 yılda bir yapılacaktır. Tüm adaylar Seçim Komisyonu Yasası ile regüle edilir ve medyaya erişime, ülkenin demokratik dokusuna zarar verecek herhangi bir neden olmadığı

¹ İngilizcesi: “First-past-the post”, yani “Çizgiyi ilk geçen (en çok oy alan), sandalyeyi kazanır.”

² Lusaka Times, “New Poll Predicts President Lungu would win by 56.8 votes”, 06 August 2021, <https://www.lusakatimes.com/2021/08/06/new-poll-predicts-president-lungu-would-win-by/> Retrieved on 22 August 2021.

³ ALJAZEERA, “Zambias Opposition Leader Wins Presidential Vote”, 16 August 2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/16/zambias-opposition-leader-hichilema-wins-presidential-vote> Retrieved on 20 August 2021.

*müddetçe kampanya yürütme özgürlüğüne garanti verilir*⁴.

PF'nin Siyasi Düşüşüne Neden Olan Faktörler

2021 Genel seçimleri sırasında, Vatansever Cephe'nin siyasi çöküşüne birçok faktör neden oldu ve bunlardan en belirgin olanı kabile kampanyalarıydı. PF'in kabilecilikle ilgili yaptığı açıklamalar, kökleri ülkenin güney kesiminden gelen ve ana dili Tonga olan UPND Başkanı Hakainde Hichilema'nın kampanyasını, bahsedilen destekçilerinden oy istemek için bozmaya çalıştı. PF hükümeti tarafından iletilen mesaj, UPND'nin siyasi çerçevesini kabilecilik çizgisinde oluşturduğu ve birçok destekçisinin tamamının Tonga olduğu, bundan dolayı bir hükümet kurma şansı verilirse, birçok yetkin vatandaşın hükümetteki işini kaybedeceğiydi. 2016'da bir zamanlar PF lehine çalışan bu siyasi strateji, yumuşatılmadan bırakıldığında ülkenin barışı için eski zamanlardan beri süregelen tehlikeli bir siyasi propaganda biçimi olduğunu fark ettiklerinden ötürü birçok vatandaşa, özellikle de gençlerde pek yankı bulmadı. Diasporadaki Zambiyalılar da dâhil olmak üzere birçok vatandaş, PF ve kabile görüşmelerini kınamak için sosyal medyaya başvurdu. 30 Haziran 2021'de Zambiya Seçim Komisyonu (ECZ), devam eden kampanyalarda kabile açıklamaları yayınlayan PF'den Dr. Chishimba Kambwili'yi yasakladı. Yasak bir haftadan biraz daha fazla sürdü⁵.

İkinci olarak, PF hükümeti altında artan genç işsizlik seviyeleri ile küçülen ekonomi, partinin düşüşüne önemli ölçüde etkide bulundu. Bu, iktidara gelmesi durumunda kötüleşen ekonomik ortamı canlandırmaya söz veren muhalefetin (UPND) lehine olan bir karşılaştırmalı üstünlüktü. Kwacha'nın değer kaybetmesi ve borcun yüksek miktarlarda sabit kalmasıyla Zambiya, 42,5 milyon dolarlık Eurobond borç kuponunu 2020 yılında Covid-19 döneminde

⁴ 2016 Amendment Constitution Republic of Zambia.

⁵ Lusaka Times, "ECZ Lifts Kambwili's Suspension", 09 July 2021, <https://www.lusakatimes.com/2021/07/09/ecz-lifts-kambwilis-suspension/> Retrieved on 20 August 2021.

temerrüde düşürdü⁶. Ortalama bir Zambiyalı için yaşam ve girişimcilik/iş maliyeti yüksek seviyelere çıktı. Muhalefetteki siyasi parti, bu zorlukla birlikte değişim mesajını kullandı ve “Zambiya İleri, Değişim Rüzgârı, Bally (baba) onu düzeltecek!” sloganıyla ekonomik zorlukları azaltmayı ve daha iyi bir Zambiya yaratmayı vaat etti. Bu, özellikle bir zamanlar iktidardaki Vatansaver Cephe (PF) partisi tarafından “hoşnutsuz gençler” olarak kabul edilen gençler arasında Hakainde Hichilema’nın popülerliğini kazandı.

Sonuç olarak, artan yolsuzluk skandallarının ve kamu fonlarının yanlış yönetiminin PF’nin düşüşüne sebep olduğu söylenebilir. Örneğin 2020’de, ülke genelinde çeşitli sağlık merkezlerinde son kullanma tarihi geçmiş ilaçların, sızdıran prezervatiflerin ve kusurlu kişisel koruyucu ekipmanların 17 milyon dolar değerinde olduğu ortaya çıktı. Bu, insanların hayatlarını hem endemik hem de pandemik hastalıklar açısından riske atıyordu. Bu durum, PF hükümetinin kamuoyunda kınanmasına neden oldu ve daha sonra Cumhurbaşkanı, Honeybee Pharmacy gibi çeşitli tedarikçilerden sorumlu olan Sağlık Bakanı’ni, tedarikler aracılığıyla satın alma prosedürlerine uyulmaması nedeniyle görevden aldı. Bu açıdan bakıldığında, bu durum, iktidar partisinin sağlık sistemini yönetememesi nedeniyle kampanyasını eleştirmek için bir fırsat olarak kullanan genel kamuoyunda ve siyasi liderlerde tedirginliğe neden oldu. Bu olay PF hükümetine karşı kamu güvenini azalttı. Açıklanmayan diğer yolsuzluk skandalları arasında, sahipleri bilinmeyen 48 ev, itfaiye kamyonlarının satın alınması, 27 numaralı ormanda devlet tarafından su depolama ve dağıtım amacıyla ayrılmış bir alan yer alıyor. Bu skandallar, ülkede hükümetten yanıt talep eden bir gençlik gösterisine yol açtı. Ancak hükümet, protestocu gençlerle ilgilenmesi için polise talimat verdi ve bunun sonucunda ormanlık alanda barışçıl gösteriler gerçekleştirildi. Lusaka Eyaleti Bakanı ve PF Üyesi Bay Bowman Lusambo, protesto eden gençlerden hoşnutsuz

⁶ Taonga Clifford Mitiming, “Zambia Misses 2027 Eurobond Payment-Finance Ministry Says”, Business Live, 31 January 2021, <https://www.businesslive.co.za/bd/world/africa/2021-01-31-zambia-misses-2027-eurobond-payment-finance-ministry-says/> Retrieved on 22 August 2021.

gençler⁷ olarak bahsetti. Bu, bir bütün olarak hükümete karşı kamuoyunda kızgınlığa yol açtı. Bazı gençler, hükümetin yolsuzluk skandallarına ve iyi yönetim ilkelerini destekleme konusundaki başarısızlığına karşı sosyal medyayı kullanırken artık PF'ye oy vermeyeceklerine söz verdiler. Bu durum, gençler için istihdam vaadinde bulunan muhalefetin lehine oldu. Bundan dolayı, seçimde gençlerin çoğunluğunun UPND'yi destekleme eğiliminde olması, Zambiya nüfusunun büyük çoğunluğunun gençlerden oluştuğu düşünüldüğünde, büyük bir dönüm noktasıydı.

PF rejiminin bir diğer hatası da halkın sadece beceriksiz değil aynı zamanda acımasız üyelerine, barışı ve başkalarının haklarını küçümseme gücü veren kadroculuktu. PF hükümeti altında kadroculuğun desteklenmesi, onlara oy kaybettirdi çünkü çoğu kadro, yerel yönetim kurumlarının işlevsizliğine yol açan pazarları ve otobüs duraklarını kontrol etme yetkisine sahipti. Eşkıyalık ile birleştiğinde, kadrolar kural tanımaz hale geldi ve yerel pazarlamacıların yanı sıra muhalefet partilerinin destekçilerini de darp etti. Ayrıca, Zambiyalıların çoğu, ülkedeki ekonomik sıkıntıdan ve yoksulluk sınırının altında kalmaktan şikâyet ederken, kadro sahipleri servetlerini ve paralarını sosyal medyada ifşa ediyordu. Bu, ekonomik zorluk içinde yaşayan Zambiya vatandaşları için bir alay konusuydu. PF Genel Sekreteri Davis Mwila'nın, 2018'de kendi kadrolarını otobüs duraklarının sorumluluğunu almaya teşvik ettiği kaydedildi. PF kadroları, farklı siyasi görüşlere sahip olduğu bilinen memurları da mağdur etti. Bu kadroların kamu dairelerine girip, başta UPND olmak üzere muhalefetteki siyasi partiyi desteklediğinden şüphelenilenleri yakmakla tehdit ettiği birçok olay kaydedildi⁸. PF kadrolarının asi davranışları Zambiyalıların korku içinde yaşamalarına sebep oldu. Bu da, muhalefetteki siyasi partilerin, iktidara geldiklerinde kadroculuğun sona ereceği sözünü vermelerine neden oldu. UPND'nin kadroları halka açık yerlerden kovma vaadi Zambiya vatandaşlarını cezbedebilirdi. UPND

⁷ UPND Zambia, <https://upndzambia.org/disgruntled-citizens-decides-who-rules-hh/> Retrieved on 19 August 2021.

⁸ Fidah Nkonde-Mubanga, "PF Cadres Attack a Woman", Non-governmental Gender Organisations' Coordinating Council, <https://ngocc.org.zm/pf-cadres-attack-a-woman/> Retrieved on 18 August 2021.

zaferinin ardından kadrolar, halka açık yerlerde akıl sağlığını korumak ve barışı yeniden sağlamak için Lusaka pazarlarını ve otobüs duraklarını boşaltmaya yönlendirildi⁹. Halk daha sonra sosyal medya kanalları aracılığıyla rahatladığını ifade etti; halkın akıl sağlığının korunması için daha fazla önlem alınması çağrısında bulundu. Bu olaylardan açıkça görülüyor ki, yurttaşlar PF'yi siyasi şiddetle birleşen kadroculuk nedeniyle tercih etmediler.

PF'nin seçim kaybına yol açan bir diğer faktör ise üçüncü dönem Başkanlık sürecidir. Zambiya anayasasına göre, ülkenin cumhurbaşkanı olarak iki kez yemin eden bir kişinin, cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmasına izin verilmemektedir. Buna karşın, PF hükümeti Başkan Lungu'nun, 2014'te ülkenin Başkanı olarak görev yaparken ölen Başkan Micheal Chilufya Sata'nın görev süresinin son kısmını tamamladığından dolayı adaylığa uygun olduğunu belirtmiştir. Başkan Lungu'nun üçüncü kez cumhurbaşkanlığına aday olmaya uygun olması kamuoyunda tartışmalara yol açtı. Hatta bazı avukatlar bu olayı Anayasa Mahkemesi'ne taşıdı. Ancak Anayasa Mahkemesi, Lungu'nun hala aday olmaya uygun olduğuna karar verdi, UPND, Lungu'nun adaylığa uygun olmadığını belirtti ve böylelikle demokrasinin eğilimlerini zorlayarak misilleme yaptı¹⁰. Bu nedenle, bazı gençler Lungu'ya karşı kampanya yürütmeye başladı ve birkaç bireysel grup, halkın seçimlerde Lungu'nun adaylığını reddedeceğini belirtti.

Ayrıca, PF'nin anayasayı 10. Yasa Tasarısı¹¹ aracılığıyla değiştirme niyeti, toplumun bazı kesimlerinde gruplaşmalara yol açtı. Önerilen yasa tasarısı, anayasada önerilen değişiklikler nedeniyle parlamentoda gerekli oyu geçemedi. Bazı toplumsal gruplar, STK'lar ve bazı siyasi partiler, vatandaşların, bakan yardımcılarının yeniden göreve getirilmesini ve önerilen diğer değişiklikleri istememesinden dolayı,

⁹ Lusaka Star, "UPND Bans Cadres", 19 August 2021 <https://lusakastar.com/news/upnd-bans-cadres> Retrieved on 20 August 2021.

¹⁰ Waleed Tariq, "Zambian Top Court Okays President Seeking 2nd Full Term", 12 June 2021, ANADOLU AGENCY, <https://www.aa.com.tr/en/africa/zambian-top-court-okays-president-seeking-2nd-full-term/2271071> Retrieved on 19 August 2021.

¹¹ Lusaka Times, "The Controversial Amendment Bill-10 Fails by 6 Votes in Parliament", 29 October 2021, <https://www.lusakatimes.com/2020/10/29/the-controversial-constitution-amendment-bill-10-fails-by-6-votes-in-parliament/> Retrieved on 18 August 2021.

halkın genel iradesine aykırı olduğu görüşüyle yasa tasarısına karşı kampanya yürüttüler. Bu eylemlerde, toplumun bazı üyelerinin yasa tasarısına karşı olduğu görülürken, diğer gruplar PF hükümetinin önerdiği yasa tasarısına karşı destek verdi. Bu, UPND'nin tasarıya karşı mücadele eden parti olarak toplumdan daha fazla destek almasına yol açtı. Bu durum ise PF'yi rağbet görmeyen parti haline getirdi.

PF'nin düşüşüne önemli bir katkı sağlayan bir diğer durum, popüler adayların partiden dışlanmasına sebep olan benimseme süreciydi. Bu, diğer adayların bağımsız üyeler olarak kalmalarına sebep oldu ve PF, bağımsız olan herkesi desteklemeyeceğine dair söz vermişti¹². Bu nedenle, bazı üyeler PF'den ayrılıp bağımsız milletvekilleri olarak kaldıkları ve daha sonra PF ve diğer siyasi partilere karşı kazandıklarından dolayı destek bölünmesi oldu¹³. Bu açıdan bakıldığında, bağımsız adayların bazı parti üleriyle temasları PF'yi siyasi olarak sevilmeden bir parti haline getirdiği için bir oy bölünmesi olduğu açıkça görülmektedir. UPND, muhalefetin gücünü arttırmak için diğer muhalefet partileriyle ittifak kurdu¹⁴. Bu ittifakla, diğer siyasi liderlerin UPND için kampanya yürüttüğü görüldü. Böylece, bu hamle UPND'yi her zamankinden daha popüler hale getirdi ve Copperbelt, Northern, Lusaka ve Doğu İllerindeki PF'nin güçlü olduğu bazı seçim bölgelerinde, 2016 genel seçimlerine kıyasla daha fazla oy kazanmayı mümkün kıldı. UPND ittifakının, PF'nin güçlü olduğu bölgelerde kazanan taraf olması ve PF'nin muhalefetin güçlü olduğu yerlerde daha fazla oy alamaması PF'yi dezavantajlı hale getirdi.

Ayrıca, PF hükümetinin kendilerini eleştiren kişilere karşı hoşgörüsüzlüğünün, oy kaybına neden olduğu iddia edilebilir. PF rejimi döneminde, bazı medya kuruluşları hükümete yönelttikleri eleştiriler nedeniyle kapatıldı. Bu durum, ifade ve basın

¹² Ulande Nkomesha, "Those Standing as Independent Candidates Have Betrayed The Party-PF", Diggers News, 19 May 2021, <https://diggers.news/local/2021/05/19/those-standing-as-independent-candidates-have-betrayed-the-party-pf/> Retrieved on 20 August 2021.

¹³ Nchimunya Miyoba, "Binwell Mpundu Wins Nkana Seat", The Independent Observer, 15 August 2021 <https://tiozambia.com/binwell-mpundu-wins-nkana-seat/> Retrieved on 20 August 2021.

¹⁴ <https://www.hh-2021.com/upndnews/hh-welcomes-new-upnd-alliance-members> Retrieved on 19 August 2021.

özgürlüklerinin tehdit yoluyla bastırılmasını yansıtıyordu. Ayrıca, PF hükümeti polisi kullanarak muhalefetteki siyasi partilerin hareketlerini kısıtladı. Bir olayda, polis PF kontrolünderken 2020'de Lusaka'da UPND kalabalığını dağıtırken bazı bireyleri vurdu¹⁵. Bu olaylarla birleştiğinde, insanlar korku içinde yaşamaktan yakındılar ve PF hükümetinden oylama sonucu kurtulmak istediler.

Yukarıdakilere ek olarak, PF, yeniden iktidara gelmesi durumunda ülkenin zenginleşmesi için sözler vaat etmek yerine şahsi saldırılara odaklandı. Siyasi kampanyalarında Hakainde Hichilema'ya saldırdılar¹⁶. PF hükümeti, Covid-19'u ve iktidardaki Cumhurbaşkanı ile aynı alanda kampanya yürütemeyeceğini belirtmesini gerekçe göstererek Hichilema'nın siyasi hareketlerini polis kuvvetlerini kullanarak kısıtladı. KM hükümetinin bu eylemleri, Zambiya Hukuk Birliği gibi bazı meslek kuruluşlarının kısıtlı toplanma özgürlüğüne karşı konuşmalarına neden oldu¹⁷. UPND'den Hichilema'ya yönelik bu davranışlar ve toplanma özgürlüğünün engellenmesi kamuoyunda bir endişe oluşturdu ve PF hükümetini gözden düşürdü. Toplumun bazı kesimleri, PF'nin propogandalarına bakmaksızın Hichilema'ya oy verme sözü verdi. Dolayısıyla bu durumun, -PF üyelerinin serbestçe hareket etmesine rağmen, UPND'ye yönelik bireysel saldırıların ve cumhurbaşkanı adayı Hakainde Hichilema'nın kampanya hareketlerinin kısıtlanmasının- vatandaşların muhalefet partisine sempati duymaya başlamasına ve bir bakıma UPND için dolaylı bir kampanyaya sebep olduğu söylenebilir.

¹⁵ Amnesty International, 28 June 2021, <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2021/06/zambia-killings-and-brutal-crackdown-against-dissent-set-the-tone-for-august-election/> Retrieved on 20 August 2021.

¹⁶ VMM, "HH Targeted Again as Chishima Kambwili Spoke at the PF Virtual Rally Held in Lusaka", 10 July 2021 <http://forum.vi-mm.eu/hh-targeted-again-as-chishimba-kambwili-spoke-at-the-pf-virtual-rally-held-in-lusaka-18-07-2021.shtml> Retrieved on 21 August 2021.

¹⁷ Lusaka Times, "LAZ Tells Zambia Police to Stop Blocking HH from Accessing Electorates", 3 August 2021 <https://www.lusakatimes.com/2021/08/03/laz-tells-zambia-police-to-desist-from-hindering-any-political-party-to-access-the-electorates/> Retrieved on 20 August 2021.

Sonuç

Özetle, PF hükümetinin muhalefet partisi UPND'nin adayı Hakainde Hichilema'ya karşı kaybetmesi; yolsuzluk skandalları, ekonomik zorluklar, kabile görüşmeleri, itaatsiz kadrolar, siyasi şiddet, PF içindeki iç çatışmalar, üçüncü dönem adaylığı tartışmaları, 10. Yasa Tasarısı, UPND ittifakı, polisin özgürlükleri kısıtlamak için kullanılması ve ülkedeki yönetim ve işsizlik seviyeleri ile ilgili olarak gençlerin taleplerinin dikkate alınmaması nedenlerine dayandırılabilir.